

ДИЗАЙН СЕРЕДОВИЩА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

© Мигаль С.П., 2012

Розглянено проблему дизайну середовища в контексті нових підходів та технологій дизайнерського проектування, концепції сталого розвитку. Подано концепти і стратегії формування організованого соціосистемного середовища.

Ключові слова: дизайн, антропоцентризм, антропоєкологія, середовище.

Considers the problem of design protection in the context of new approaches and technologies design planning, sustainable development. Filed concepts and environmental strategy formation of spatially-subject environment.

Key words: design, antropocentrism, anthropoecology, environment.

Постановка проблеми

Розвиток дизайну та проектної культури загалом відбувається в умовах бурхливого розвитку науково-технічного і соціального прогресу, еволюційних змін та розвитку біосфери, переходу її на новий якісний стан – ноосферу (друга половина ХХ ст.) та на соціосферний етап розвитку (кінець ХХ – початок ХХІ ст.), світоглядної орієнтації та кардинального перегляду цивілізаційних стратегій та зміни ціннісних орієнтирів. Інформаційний простір і соціосфера стають спільним середовищем існування людства. Світ є багатовимірнішим, ніж той, який ми вважаємо своїм. Зростаючий техногенний вплив на навколишнє середовище спричинив незворотні екологічні процеси. Середовище життєдіяльності людини набуває нової сутності на користь сталого розвитку – концепції діяльності людини в системі ноосферних процесів у гармонії з природою, забезпечення якості життя людей і захисту інтересів майбутніх поколінь. Тому актуальною стає необхідність теоретичного осмислення проблематики організації та формування соціосистемного середовища життєдіяльності людини.

Мета статті

Визначити основні напрями, концепти та стратегії формування соціосистемного середовища в системі ноосферних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Системний підхід до формування середовища в контексті концепції сталого розвитку та екологічної стратегії не відображений широко у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях. Окремі аспекти аналізу систем ієрархічних рівнів організованого простору біосфери, архітектурно-будівельних та урбоєкосистем, екологічної проблематики в житловому, громадському і міському середовищі розглянені в роботах В.І. Вернадського, М.Ф. Реймерса, К.М. Ситника, М.А. Голубця, С.М. Стойка, М.П. Дубиніна, А.П. Вергунова, В.П. Кучерявого, Г.І. Лаврика, С.Б. Чистякової, І.І. Середюка, В.О. Курт-Умерова, В.А. Абизова, В.О. Тімохіна, Н.М. Шебек, М.М. Габреля, Н.Я. Крижанівської, В.Т. Шимко, В.П. Мироненка, В.Й. Кравця, С.П. Мигаля, І.А. Диди, О.О. Орлової, Н.С. Трегуб, В.А. Філіна та інших. Як показав огляд останніх досліджень та публікацій проблематики дизайнерського формування середовища в контексті соціосистемного підходу та концепції сталого розвитку здебільшого є фрагментарними [1–8].

Виклад основного матеріалу

Сьогодні просторово-предметне середовище життєдіяльності людини розглядається як цілісна структура внутрішнього та зовнішнього простору. Просторово-предметне середовище – багатовимірний векторний феномен, сукупність природних і штучно створених просторів та їх предметне наповнення, що знаходяться у постійній взаємодії з людиною. Воно охоплює природні, техногенні, виробничі, еколого-гігієнічні та соціокультурні елементи.

Сьогодні дизайн – це науково-практична дисципліна з формування збалансованого просторово-предметного середовища, упорядкування життєдіяльності людини, смисло- і структуроутворення об'єктів матеріальної та духовної культури. Він трактується як предмет наукових досліджень й проектної діяльності в системі «людина – середовище». У філософському розумінні дизайн – це цілісна система професіонального мислення, яка здатна творити ідеї у напрямку максимального упорядкування життєдіяльності людини згідно з її потребами, етичними та естетичними нормами цієї епохи та соціокультурного осередку [1].

Людина стала суспільною особистістю, здатною планомірно і цілеспрямовано діяти, трансформувати простір, формувати предметний світ, змінюючи довкілля, своє життя і власну сутність. Її розвиток у просторово-часовому континуумі і в культурі взаємозв'язків зі світом зумовлювалися процесами розвитку науки, матеріальної та духовної культури, формуванням цілісного соціосистемного середовища. Промислова революція наприкінці XVIII – на початку XX ст., науково-технічна революція другої половини XX ст. стали основою науково-технічного і соціального прогресу людства. Здобутки фізики і хімії, молекулярної біології, інформаційних і нанотехнологій дали змогу людині проникнути у найдрібніші структури живого організму, його генетичну пам'ять, створенні безвідходних технологій, відкритті нових видів енергії, експонентного розвитку комп'ютерної техніки. Людина стала вже менш залежною у своєму розвитку від біотичних чинників, потреби адаптації до мінливих умов довкілля. Вона вже здатна впливати на структурно-функціональну організацію природних екосистем, створює штучні екосистеми та геосоціосистеми, формує просторово-предметне середовище і підтримує його функціонування.

Сталий розвиток суспільства – концепція діяльності людини в гармонії з природою, забезпечення якості життя людей і захисту інтересів майбутніх поколінь. Усвідомлення планетарного континууму простору, соціосфери як самоорганізованої, саморегульованої планетної системи з її компонентами довкілля, складними зв'язками і взаємовпливами, простору як багатовимірного векторного феномена, обмеженості природних ресурсів, а також утвердження антропоцентричної спрямованості дизайну як всеосяжної мети проектної діяльності з формування збалансованого просторово-предметного середовища приводять до зародження і використання в дизайні нових систем та структур, нових технологій з пріоритетом екологічного чинника.

Екологічну складову дизайну соціосистемного середовища, підходи до вирішення цієї проблеми зумовлюють ідеології інвайронменталізму, геосоціосистемології та дизайну. Екологізм – це світоглядна фундаментальна позиція дизайнера, яка може бути втілена у різних об'єктах матеріальної культури.

Стало зрозумілим, що вирішення цієї проблеми потребує розроблення методів описання та кількісної оцінки якості простору, сукупності всіх необхідних концептів, знань, інформації, матеріальних засобів та способів їх використання, спираючись на основи загальнонаукової та спеціальних екологічної, архітектурно-урбаністичної, дизайнерської та інших методологій [2–6]. Як вихідну позицію для просторової організації соціосистемного середовища можна прийняти чотиривимірний простір, що визначається трьома геометричними параметрами: довжиною, шириною і висотою та часовим параметром. Як показує практика, експлуатація чотиривимірного бачення світу вступає в конфлікт між зростаючими технологічними можливостями архітектурно-дизайнерського проектування та його концептуальним забезпеченням.

Використання системи ієрархічних рівнів організованого простору – концепції п'яти-вимірного простору М. Габреля [4] з вимірами: людина, функція, умова, геометрія та час дає змогу вирішувати численні прикладні завдання організації простору. Заслугує на увагу класифікація п'ятнадцятирівневого простору І. Середюка, В. Курт-Умерова [5] від архітектурної деталі (1-й

рівень архітектурного простору) до планетної співдружності (15-й). За допомогою цієї класифікації простору можна вибрати стратегії вирішення конкретних архітектурних та містобудівних проблем.

Для дизайну середовища важливими є такі концепти та стратегії його розвитку:

- людина – центральний організатор соціосистемного середовища, носій соціокультурних традицій і виконавець усіх функціонально-технологічних процесів;
- дизайн загалом як діяльність містить такі структурні елементи: суб'єкт (дизайнер, споживач), об'єкт (дизайнерський продукт), ситуаційний стан (людина, предмети, їх взаємодія, умови для діяльності), середовище (інвайронментологія);
- дизайнерська діяльність пов'язана з трансформацією вихідного багатовимірного (менш організованого) простору в простір з проміжно-кінцевою організацією;
- кожному виміру простору – ієрархічній просторовій системі надається конкретне функціональне навантаження;
- в середотворенні, організації процесів життєдіяльності людини категорія часу є «четвертим виміром» середовища, оскільки будь-яка ситуація є складовою процесу, який розвивається в часі, і поза просторово-часового контексту немислимий;
- збереження природного середовища матеріального та інформаційного ресурсу сформованого простору сприяє реалізації процесів життєдіяльності людини як біосоціальної істоти, її генетичної програми, біотичного росту і соціального розвитку.
- створення умов біологічної, соціальної та просторової адаптації людини, соціальних спільнот у просторово-предметному середовищі;
- використання в середовищі природних компонентів ландшафтного дизайну в нерозривності їх природно-екологічних зв'язків;
- використання «природного» генерування форм і образів, різноманіття прийомів і засобів їх формотворення;
- врахування особливостей диференціації емоційно-художніх можливостей різних засобів природного комплексу в просторово-предметному середовищі;
- широке використання властивостей ландшафтних засобів формування середовища для забезпечення різноманіття предметних форм і відтінків його образного змісту;
- використання «природних» форм, «зимових садів», «зовнішнього» ландшафту в інтер'єрах житлового і громадського середовища;
- прогнозування і оцінка можливих негативних наслідків дизайнерської діяльності для навколишнього середовища;
- створення дизайнерського продукту з використанням ресурсо- і енергоощадних, нешкідливих і безвідходних технологій виробництва;
- використання традиційних та нових екологічно безпечних матеріалів;
- економія природної сировини завдяки зниженню матеріаломісткості;
- дизайн предметів з ефективним матеріаловмістом;
- широке використання в предметному середовищі матеріалів паперово-целюлозного виробництва;
- дизайн предметів з раціональним ужитком енергоресурсів під час їх експлуатації та транспортування;
- проектування об'єктів з тривалим терміном служби, з урахуванням подальшої утилізації, можливості розподілу та вторинного використання сировинних матеріалів, з мінімальною шкодою для екології;
- доцільність і раціональність при створенні дизайн-продукту у виборі конструктивних і оздоблювальних матеріалів;
- використання принципів біодизайну як одного із екологічних напрямів проектної культури;
- баланс концепцій багато- і одноразового використання дизайнерського продукту;
- охорона і відтворення природного середовища як умови життєдіяльності людини;

- використання прийомів перетікання природного середовища в штучне і навпаки;
- використання в предметному дизайні та дизайні середовища поєднання аромату і акустики, навіть коли джерелом проектних ідей є аромат чи звук;
- використання в проектній діяльності позитивних урбоекотичних, архітектурних, конструктивних і технологічних рішень середовища на засадах сталого розвитку;
- урахування особливостей природно-кліматичних чинників регіону експлуатації об'єкта;
- урахування «життєвого циклу продукту» під час формування та розвитку дизайнерських продуктів та послуг;
- розвиток інженерної екології, створення «живих» виробів та машин;
- розвиток і пропонування послуг, замість продуктів нешкідливої інтеграції, в екологічну систему винятково необхідного дизайнерського продукту;
- створення багатофункціональних різноманітних архітектурно-просторових структур і містобудівельних систем у контексті концепції сталого розвитку;
- формування і розвиток екологічної культури, органічного способу життя соціальної спільноти за допомогою засобів і продуктів дизайнерської діяльності;
- підвищення якості життя людини в контексті засад антропоєкології та сталого розвитку, формування цілісних соціокультурних ситуацій та збалансованого середовища життєдіяльності людини;
- врахування властивостей і особливостей сприйняття (людський фактор) сприяє визначенню способів, ефективності та засвоєнню простору;
- забезпечення людині психологічного комфорту та повноцінного естетичного освоєння навколишнього середовища, врахування індивідуальних потреб і запитів кожної особистості;
- кожна дизайнерська розробка просторово-предметного середовища повинна забезпечуватися системною екологічною і соціально-економічною оцінкою соціальних та економічних ресурсів на засадах сталого розвитку.

Дизайн середовища прийнято розглядати в широкому соціокультурному контексті формування цілісних соціокультурних ситуацій – гармонійна структуризація предметного і процесуального аспектів системи «людина–предмет–середовище», а також програм організації таких систем [9].

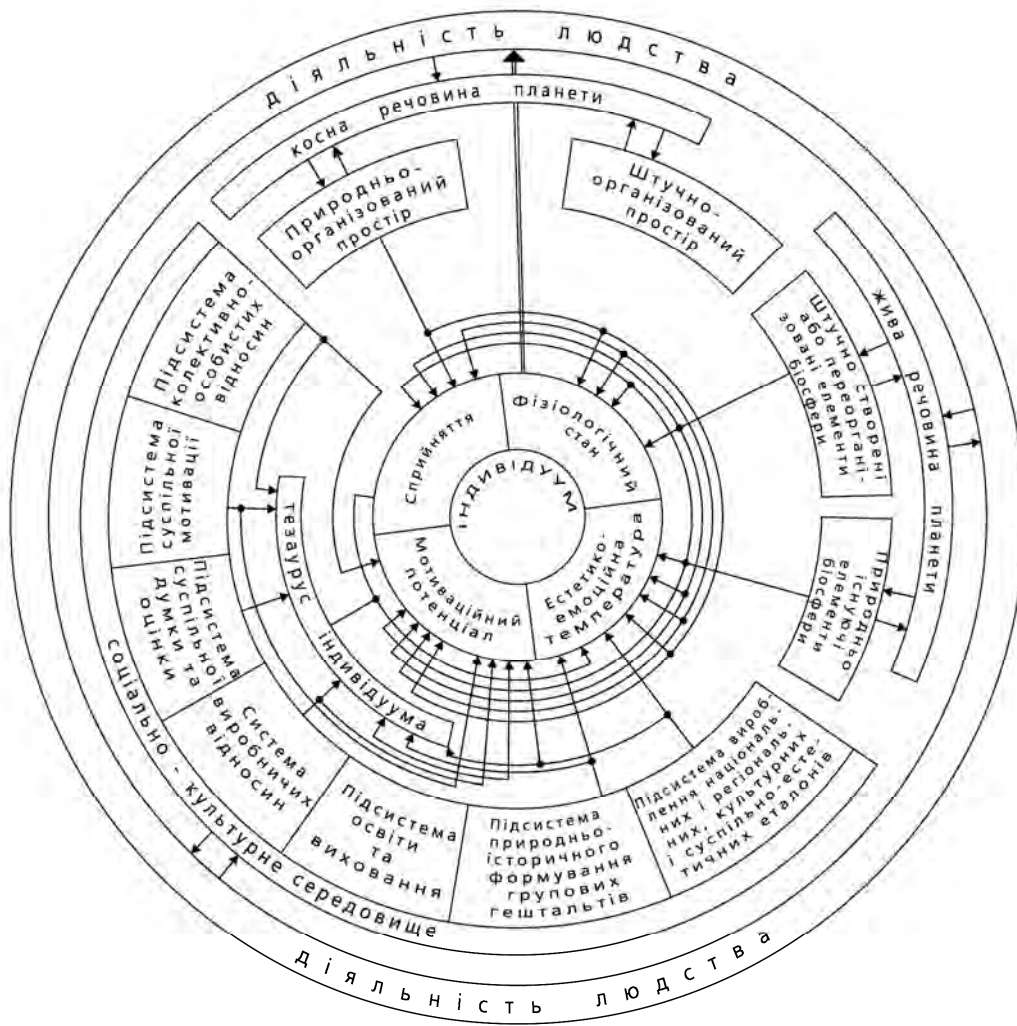
Проектування просторово-предметного середовища – складний організаційний і творчий процес, що передбачає світоглядно орієнтоване осмислення проблеми, формування об'єкта проектування як структурного компонента багатовимірного організованого простору геосоціосистеми і його цільового використання, так і реалізацію рутинних операцій з його розробки. Структура геосоціосистеми, за визначенням М. Голубця [8], охоплює функціональну сукупність її різноманітних блоків: людську спільноту, природне середовище, економічний, соціальний, політичний, освіти і культури, науки, технології, промисловий, технічний, енергетичний та інші. Всі блоки в геосоціосистемі взаємопов'язані, незамінні і функціонування кожного зокрема залежить від функціональних властивостей усіх інших. Тому головна особливість дизайну середовища – ретельний аналіз кожного творчого рішення на предмет відповідності природним, соціальним, інформаційним, ергономічним і екологічним вимогам, функціонально-технологічному процесу, техніко-економічним показникам, цілісній художній моделі і образу людини, для якої вона проектується. Такий підхід повинен ґрунтуватися на формуванні і втіленні інформаційних технологій, теорії людської діяльності, теорії екологічного концептуального мислення і психології екологічного відношення до довкілля, концепції сталого розвитку та ідей сучасної естетики [10].

Дизайн середовища сьогодні розглядають у межах складної системи – діяльності людини або сукупності людей у просторово-предметному середовищі, взаємодії людини з довкіллям із врахуванням основних взаємозв'язків між його елементами (рисунок).

Практична реалізація системного підходу вимагає від дизайнера значного розширення світогляду, співтворчості з фахівцями інших галузей знань.

Середовище життєдіяльності людини – складна система природного й штучно створеного середовища, де виникає синергізм впливів фізичної, хімічної й біологічної природи. Постійна

присутність у житті людини таких факторів, як мікроклімат, інсоляція й освітленість, електромагнітні випромінювання, шуми, продукти згоряння побутового газу, полімерні забруднювачі, аерозолі синтетичних мийних засобів і препаратів побутової хімії, тютюновий і кухонний дим, а також пил, віруси та бактерії, на сьогодні стимулює екопідхід до проектування середовища людини. Це єдиний спосіб сповільнити психофізіологічну деградацію сучасної людини. Врахування екологічного фактору під час проектування предметного середовища безпосередньо впливає на фізичне, психічне та соціальне здоров'я людини та суспільства. Все це визначає актуальність формування екологічного мислення дизайнера, споживача продукту та сприяє розвитку екологічного світосприйняття загалом.

Модель взаємодії діяльності людини та ноосфери [5]

Глобалізаційні процеси, розвиток науки, матеріальної та духовної культури, дизайну та його інформаційне забезпечення виконують функцію методологічного орієнтиру у виборі підходів і методів розв'язання системних задач.

Антропоцентрична спрямованість дизайну середовища як всеосяжна мета проектної діяльності спрямовується на блок наук, які вивчають людину, соціальні спільноти, їх розвиток, взаємозв'язки зі світом та закономірності функціонування.

Простір розглядається у категоріях таких наук, як інвайронментологія, геосоціосистемологія, фізика, філософія та психологія, що значно розширює вимірність теорії та практики. Приєднують об'єкт проектування в середовище, матеріальну і духовну культуру блоками архітектурно-

дизайнерських, урбаністичних, культурологічних знань, які дають змогу сформувати середовище, пізнати явища і процеси, що відбуваються у сферах всесвіту, їхній вплив на середовище та взаємовідносини людини з довкіллям.

Системний підхід до проектування повинен передбачати нові уявлення про сприйняття навколишнього середовища, які ґрунтуються на закономірностях пізнавальних процесів людини, як абсолютно домінуючого психофізіологічного процесу людського пізнання. До того ж сприйняття є якісно новим рівнем чуттєвого пізнання. Воно визначає способи, ефективність та засвоєння простору. Тому беззаперечним фактом є те, що візуалізація та ідентифікація середовища є одним з головних компонентів під час створення гармонійного збалансованого середовища.

Процес дизайнерського проектування просторово-предметного середовища має ітераційні особливості, тобто під час його здійснення необхідне послідовне уточнення рішень, прийнятих на найраніших стадіях проектування на основі аналізу отримуваних конкретизованих рішень. Своєю чергою, ітераційність проектування вимагає багатоваріантності проектних рішень. Особливе значення в такому разі має система обмежень, яка визначається індикаторами стану довкілля, держстандартами, дефіцитністю матеріалів, конструктивними рішеннями, існуючими технологіями виготовлення.

Застосовуючи системний підхід до проектування середовища, важливою є проблема процесу творчості, розкриття ходу мислення дизайнера в творчому процесі. Слід враховувати також ієрархічність самої процедури проектування. Проектувальник спочатку приймає досить загальні рішення, що характеризуються малим рівнем конкретизації. Під час проектування знижується спільність рішень, що приймаються, за одночасного підвищення рівня конкретизації. Одночасно з цим на кожному етапі дизайнер зобов'язаний пройти рівні опрацювання рішень – від вироблення концепцій того або іншого рівня спільності до оформлення рішення. Багатовіковий досвід людського розвитку підтверджує, що жоден з вибраних дизайнером способів вирішення тієї або іншої творчої проблеми не може вважатися непорушним і недоторканим, бо немає такої речі на світі, яку не можна було б вдосконалити.

Висновки

Визначення напрямів і закономірностей формування просторово-предметного середовища в контексті концепції сталого розвитку, взаємозв'язків між людиною, середовищем та іншими структурно-функціональними компонентами середовища, дають підстави вважати, що їх використання сприятиме у забезпеченні комфортних умов життєдіяльності.

1. Мигаль С.П. *Дизайн та сталий розвиток: проблеми і перспективи* / С.П. Мигаль. Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2011. – Т. 1. – С. 204–206.
2. Мигаль С.П. *Основы проектирования мебели: Учебн. пособие для студентов вузов.* – Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1989. – 168 с.
3. Абизов В.А. *Теория развития архитектурно-будивельных систем.* – К., 2009. – 239 с.
4. Габрель М.М. *Просторова організація містобудивельних систем.* — К.: Видавничий дім А.С.С., 2004.
5. Середюк І.І., Курт-Умеров В.О. *Городская среда и оптимизация деятельности человека.* – Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. Ун-те, 1987. — 200 с.
6. Шимко В.Т. *Архитектурно-дизайнерское проектирование. Основы теории.* – М.: Архитектура-С, 2006. – 296 с.
7. Орлова О.О. *Екологічний фактор формоутворення в дизайні: Автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства.* – Харківська державна академія дизайну і мистецтв. – Харків, 2003. – 20 с.
8. Голубець М.А. *Середовищезнавство (інвайронментологія).* – Львів: Манускрипт, 2010. – 176 с.
9. Лазарев Е.Н. *Дизайн как технико-эстетическая система: Автореф. дис. ... д-ра искусствoved.* – М.: ВНИИТЭ, 1984. – 32 с.
10. Мигаль С.П. *Дизайн в іменах.* Львівська школа. – Львів: Папуга, 2010. – 156 с.